

-EVLİYA ÇELEBİ'NİN KUŞADASI İZLENİMLERİYLE - TÜRK KÜLTÜRÜNÜ YANSITAN MESLEK ALANI MİMARİYE BAKIŞ

Olca ÇETİNER ÖZDEMİR*, Özge ÖĞÜT**, Bahar OĞUZ***

Özet

İnsanoğlu sürekli çevresiyle iletişim içinde olmuştur. Çevresinden etkilenerek içinde bulunduğu toplumsal sistem özelliklerini daima yarattığı mekânlara yansıtmıştır. Kültür ve mekân ilişkisi doğrudan bağlantı kurulan somut bir ilişki değildir. Bu bağlantı, kültürü oluşturan toplum ile mekân arasında kurulmaktadır (Çetiner, 2006). Evliya Çelebi, şüphesiz ki seyahat ettiği döneme ait tarih dokümanının gezdiği şehirler ile ilgili gelecekteki araştırmacılara bilgi sunmuştur. “Evliya Çelebi'nin Kuşadası İzlenimleriyle Türk Kültürünü Yansıtan Meslek Alanı Mimariye Bakış” adlı çalışmada, yapılan incelemeler ve elde edilen bilgiler ışığında Evliya Çelebi Seyahatnamesi katkıları ile Kültürel Mirasımızda Mimari aktarılmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Evliya Çelebi Seyahatnamesi, Türk Kültürü, Kültürel Mirasımızda Mimari

Giriş

Türkler “Göçebe” ve “yarı göçebe” bir hayat tarzı sürdürdüklerinden, yani yazın “Yaylak” adı verilen yerlerde, kışın ise “Kışlak” olarak adlandırılan yerlerde yaşadıklarından “Çadır” yapma gelişmiştir. Bu durum Türk sanatında “Kubbe” ve “Yuvarlak Kümbet” anlayışının ortaya çıkmasını ve bunun geliştirilmesini sağlamıştır. İslamiyet öncesi Türk devletlerinde, dinî inanışların etkisi ile mezarlara dikilen “balballar” ve “heykeller”, ölen kişinin mezarına konan eşyalar, günümüzde yapılan arkeolojik kazılarda gün yüzüne çıkarılmış ve Türk sanatının erken dönemleri hakkında önemli bilgilerin elde edilmesini sağlamıştır. Türkler İslamiyet’i kabul ettikten sonra özellikle dinî mimariye büyük önem vermişlerdir. Bu dönemde, dinî mimaride cami, türbe, kümbet, medrese, tekke ve zaviyeler; askerî mimaride sur, kale ve hisarlar; ticarî mimaride köprü ve kervansaraylar; sivil mimaride ise saray, köşk, han ve hamam gibi eserler inşa edilmiştir (1).

*Doç.Dr. Emekli Öğr.Üyesi Yıldız Teknik Üniversitesi, cetinero@yahoo.co.uk, **Yüksek Lisans Öğrencisi, Mimar, Milano Teknik Üniversitesi, ***Mimar, Yıldız Teknik Üniversitesi, İstanbul.

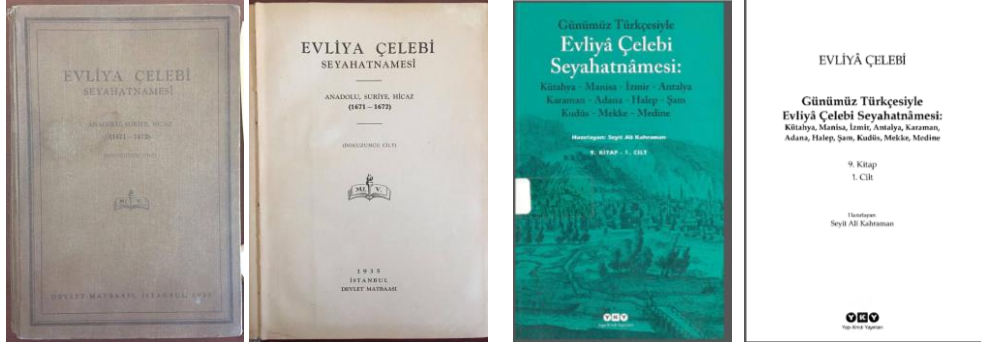
Seyahatnameler tarihi olayları, savaşları, bir şehrin durumunu, ruhunu, insanların kıyafetlerini, yediklerini, içtiklerini, zamanın psikolojisini, sosyal yapısını, inançlarını, ahlak yapısını, normlarını, dil yapısını ve daha birçok şeyi anlatmaktadır. Bir seyyahın ya dünyayı keşfetme merakıyla, ya esir düşmesiyle, ya bir elçi, ya bir tüccar olarak, ya da Evliya Çelebi gibi rüyasında“Şefâ’at ya Resûlallah” diyeceği yerde “Seyahat YaResûlallah” diyerek seyyahlığı emir kabul edip geçmişin dünyasını ve ruhunu bizlere aktarmışlardır. Seyahatnamede Evliya Çelebi, gittiği şehirleri, köyleri, kalelerin fiziksel yapısını, içtimaî hayatı, yemekleri, katıldığı savaşları, yerlerin kısa tarihçesini, insanlar hakkındaki düşünce ve fikirleri vb. birçok konuyu izah etmektedir. Evliya’nın bu bilgilerinden hareketle gittiği coğrafyadaki insanlar hakkındaki algısı ve düşünceleri ya da içerisinde bulunduğu Osmanlı İmparatorluğu’nun tebaası olan halk hakkında neler düşündüğü ile ilgili fikri edinilmektedir (Yılmaz ve Sertkaya, 2016).

Evliya Çelebi'nin Kuşadası İzlenimleriyle Türk Kültürünü Yansıtan Meslek Alanı Mimariye Bakış

Evliya Çelebi, Avrupa seyahatinden döndükten sonra, rüyasında gördüğü babası ve hocası Mehmet Çelebi’nin hacca gitmesi konusundaki tavsiyesine uyarak, 1671 yılında hacca gitmek için yola koyulur. Bu yolculukta, Evliya Çelebi hac yolunda iken Batı Anadolu’yu da ziyaret eder. Evliya Çelebi, Seyahatnâmesi’nin dokuzuncu cildinde hac yolcuğu sırasında uğradığı İzmir ve çevresine yer verir. İzmir sınırlarına Manisa’dan giren ve ilk olarak Bergama’yı ziyaret eden Evliya Çelebi; daha sonra sırasıyla Foça, Menemen, İzmir merkez, Urla, Karaburun, Sakız, Çeşme, Sığacık, Seferihisar, Kuşadası, Söke, Efes, Selçuk, Tire, Bayındır ve Birgi’yi ziyaret eder ve Aydın çevresi yönüne doğru seyahatini sürdürür.

Evliya Çelebi, Seyahatname’nin diğer bölümlerinde olduğu gibi, bu bölümde de bulunduğu şehrin; tarihi, coğrafi özellikleri, mimari yapıları ve sosyal hayatıyla ilgili geniş bilgi vermektedir. Seyyah, kimi zaman yöre halkının yaşam biçimi, inanışları, gelenek ve göreneklerine dair kendi gözlemleri ve duyduklarına dayanarak bilgi verirken, kimi zaman da yazılı kaynaklardan öğrendiklerini nakletmektedir (Kuzay Demir, 2011).

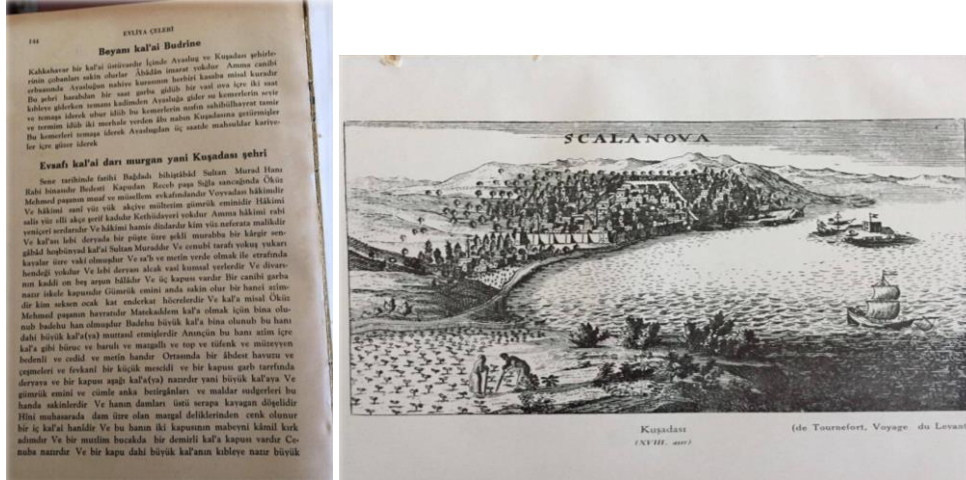
Evliya Çelebi, seyahat ettiği döneme ait tarih dokümanının gezdiği şehirler ile ilgili bilgiler sunmuştur. Çalışmada, Evliya Çelebi'nin Kuşadası İzlenimlerinden (Evliya Çelebi, 1935 ve Kahraman, 2011) Mimari bilgi paylaşımları ışığında Kuşadası’nın günümüzdeki izlenimleri fotoğraf ve eskiz çalışmaları ile aktarılmaktadır (Şekil1).

Şekil 1: Evliya Çelebi Seyahatnamesi (1935 ve 2011)

Kuşlar yuvası kalesi, yani Kuşadası şehrinin özellikleri

Bağdad fatihi Sultan Murad Han yapısıdır, Kaptan Receb Paşa eliyle. Sığla Sancağında Öküç Mehmed Paşa'nın muaf müselleme evkafıdır. (Şekil 2)

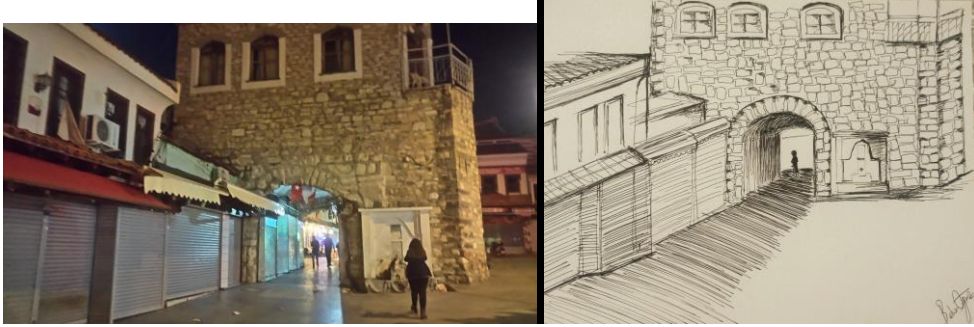

Şekil 2: Evliya Çelebi'nin Kuşadası İzlenimleri (Evliya Çelebi, 1935)

Kalesi deniz kıyısında bir tepe üzerinde dört köşe, 1 kârgir güzel taş yapı, Sultan Murad kalesidir. Güney tarafı yokuş yukarı kayalar üzerindedir. Sarp ve korunaklı yerde olmakla etrafında hendeği yoktur. Deniz kıyısı alçak geniş kumsal yerlerdir. Duvarının boyu 15 arşındır. (Şekil 3)

Şekil 3: Kale, Evliya Çelebi'nin Kuşadası İzlenimleri (Evliya Çelebi, 1935)
Ve üç kapısı vardır, biri batıya bakan iskele kapısıdır.

Şekil 4: Kale Kapısı Fotoğraf ve Eskiz Çalışması, Oğuz, 2017.

... kare formunda yapılan surların üç ana giriş kapısı vardı. Şu anda mevcut olan kale kapısı, üç kale kapısından ayakta kalan sonuncusudur (Şekil 4).

..... büyük bir han vardır ki 80 ocak kat kat odalardır. Kale gibi olup Öküz Mehmed Paşa hayratıdır. Daha önce kale olmak için yapıp daha sonra han olmuştur. Sonra büyük kale yapıp bu hanı da büyük kaleye bitişik etmişlerdir. Onun için bu büyük han içinde kale gibi burçlu, mazgallı, top ve tüfenkli, süslü bedenli, yeni ve sağlam kapılı handır. Ortasında bir abdest havuzu, çeşmeleri, üst kat bir küçük mescidi vardır, bir kapısı batı tarafında deryaya ve bir kapısı aşağı büyük kaleye açılır.

Şekil 5: Öküz Mehmet Paşa Han, Evliya Çelebi'nin Kuşadası İzlenimleri (2)

Hanın damlarının üstü baştanbaşa kayağan döşelidir. Kuşatma sırasında damları üzerinde olan mazgal deliklerinden cenk olunur bir iç kale hanıdır. Bu hanın iki kapısının arası tam 40 adımdır. Bir karanlık köşede bir demirli kale kapısı vardır, güneye bakmaktadır. Bir kapı da büyük kalenin kibleye nazır büyük kapısıdır. (Şekil 5 ve 6)

Şekil 6: Öküz Mehmet Paşa Han/Kervansaray Fotoğraf ve Eskiz Çalışması, Öğüt, 2017.

... kale içinde 3 mahalle ve 180 adet kiremit örtülü tek katlı ve iki katlı mamur güzel haneler vardır. Bütün ana yolları baştanbaşa kaldırımlı caddelerdir.

Şekil 7: Dükkânlar Fotoğraf ve Eskiz Çalışması, Öğüt, 2017.

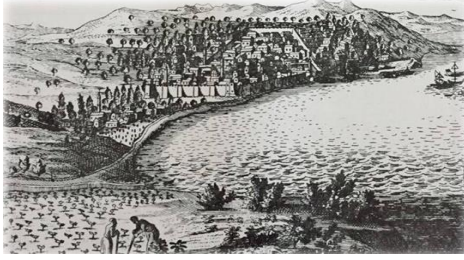
Ve 200 dükkân vardır, ama bedesten yoktur. (Şekil 7).

Şekil 8: Dükkânlar (Öğüt, 2017) ve Cami (2).

Ve 1 hamamı, 7 çeşmesi, 7 mektebi, 1 medresesi ve 1 camii vardır, Kaptan Receb Paşa yapısıdır. Kârgir minareli ve yüksek kubbesi kurşun ile örtülü mamur bir camidir. Avlusunun dört tarafı medresedir. (Şekil 8)

Şekil 9: Kalenin Dışı (Çelebi, 1935) ve Cami (2).

Bu kaleden dışı büyük varoştur. Bu kalenin kibleşi, güneyi ve keşişleme rüzgârları taraflarında bulunan bayırlar üzere bağlı, bahçeli ve akarsulu kârgir ve sağlam saraylar ile donanmış ve mahsullü bahçelerle bezenmiş bir şehirdir. (Şekil 9)

Tamamı 9 mahalle ve 9 mihraptır. Bunlardan mükellef ve mamur güzel cami varoş kapısından taşra ulu yol üzerinde Hanımiye Camii ... Sene 1068

Kadı Camii kârgir minareli hoş bir camidir. Bu dördü camidir, geri kalanları mescitlerdir.

4 medresesi, 1 hamamı ve yer yer küçük dükkânları vardır. Aşağı kale önünde bir hanı var. Ve hanları kırmızı kiremitlidir.

Birkaç çeşme vardır ki Cemşid'in Ayasluk yolundaki kemerleri suyudur.

Şehre yakın yerde başka yollar yapıp bu şehre getirmişlerdir. (Şekil 10)

Şekil 10: Su kemerleri (2).

Limanı 500 pare kadirga alır ve gayet demir tutar limandır. (Şekil 11)

Şekil 11: Liman Fotoğrafi (2) ve Eskiz Çalışması, Çetiner Özdemir, 1992.

Şekil 12: Güvercin ada (Çelebi, 1935)

Bu liman içinde bir küçük adacık vardır. Bir yalçın kaya üzerinde yuvarlak şekilli sağlam bir kaleciği vardır, büyüklüğü 100 adımdır. Başka dizdari, 40 adet neferi ve 10 pare balyemez topları vardır ki limanın dört tarafında kuş kondurmaz Kuşadası'nın bir mendirek kalesidir. (Şekil 12).

Kuşadası denmeye sebep bu adacıktır ki her sene bu adaya nice kere yüz bin kuşlar gelip burayı gezip dolaşmadan geçmezler, tılsımlı bir adacıktır. (Şekil 13).

Şekil 13: Güvercin ada Fotoğraf ve Eskiz Çalışması, Öğüt, 2017

Sonuç ve Öneriler

“Evliya Çelebi'nin Kuşadası İzlenimleriyle Türk Kültürünü Yansıtan Meslek Alanı Mimariye Bakış” adlı çalışmada, alan incelemesi, fotoğraf çekimleri ile tespit ve eskiz çalışmaları ve elde edilen bilgiler ışığında Evliya Çelebi Seyahatnamesi katkıları ile Kültürel Mirasımızda Mimari aktarılmaktadır. Çalışma sonucunda Kuşadası'nda bulunan dönem yapılarının günümüzde kullanımının daha yoğun ve güncel olabilmesi için; turizm, yerel halkın kullanımı ve eğitim-öğretim alanlarında kullanımının arttırılması, kamu kurum/kuruluşlarının ve Kuşadası'nda etkin çalışmalar yapan sivil toplum örgütlerinin başlattıkları/gerçekleştirdikleri çalışmaları arttırmaları ve kısa zamanda uygulamaya geçmeleri önerilmektedir.

Kaynakça

Çelebi, Evliya *Seyahatnamesi Anadolu, Suriye, Hicaz* (1671-1672) Dokuzuncu Cilt, İstanbul Devlet Matbaası, 1935.

Kahraman, S.Ali, *Günümüz Türkçesiyle Evliyâ Çelebi Seyahatnâmesi: Kütahya, Manisa, İzmir, Antalya, Karaman, Adana, Halep, Şam, Kudüs, Mekke, Medine* (9.Kitap 2Cilt) Yapı Kredi Yayınları –syf: 159-161, 2011.

Kuzay Demir, Gonca, *Evliya Çelebi Seyahatnamesinde İzmir'in Tılsımları*, Milli Folklor, Yıl23, Sayı 92, Syf:77-85, <http://www.millifolklor.com>, 2011.

Oğuz,B., ÖğütÖ., Özdemir Ş., Özdemir Ç.O., *Evliya Çelebi'nin İzinden Kuşadası Tespit ve Eskiz Çalışmaları*, Kuşadası, 2017.

Oğuz, Bahar, Öğüt Özge, Özdemir Şentürk, Özdemir Çetiner O., *Evliya Çelebi'nin İzinden Kuşadası Fotoğraf Çalışmaları*, Kuşadası, 2017.

Yılmaz ve Sertkaya, 2016.

1. <http://www.kultur.gov.tr/TR,96255/turk-kulturu.html>
2. Kuşadası Belediyesi Resmi İnternet Sayfası Fotoğraf Arşivi, 2017